

2980-2806

Dorlion Journal

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Vol./Cilt: 2 / Issue/Sayı: 1, June/Haziran 2024, pp./ss. 158-170.

Necip Fazıl Kısakürek'e Göre Doğu ile Batı Arasında İnsanın Mahiyeti

A Comparison of Human Nature in the East and the West Through a Work of Necip Fazıl Kısakürek

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11622963>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
05.04.2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
26.05.2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2024

Dorlion Journal

Arş. Gör. Kevser Ay
Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Manisa.

kevser_26_00@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0002-7333-0698>

SCREENED BY

 iThenticate®
Professional Plagiarism Prevention

Öz

Medeniyetlerin insan anlayışı, o medeniyetin diğer kabullerinin en temel belirleyicisidir. Bu sebeple bir medeniyeti kavrayabilmek için öncelikle o medeniyetin insanı nereye konumlandığını anlayabilmek önemli ve gereklidir. Doğu ve Batı medeniyeti, tarih boyunca var olmuş medeniyetler içinde diğerlerinden daha büyük ve daha etkili olarak kabul edilebilecek kapsamlı iki medeniyettir. Bu iki medeniyetin varlığı, insana, bilgiye ve dolayısıyla hayata bakışı pek çok noktada birbirinden ayrılmaktadır. Bu iki geniş medeniyetin altında bu çalışmada Doğu Medeniyeti adı altında İslam tasavvuf anlayışının insan telakkisi, Batı Medeniyetinde ise hümanist düşünce ele alınmıştır. Hümanist düşünce ile tasavvufi düşüncenin insana yaklaşımı, Necip Fazıl Kısakürek'in *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu* adlı çalışması temelinde incelenmiştir. Buradaki düşünceyi destekleyici olarak başka kaynaklardan veriler ile de çalışma desteklenmiştir. İlgili kaynaklardan elde edilen bilgiler karşılaştırmalı bir biçimde yorumlanarak çalışma sonuçlandırılmıştır. Bu kitabında Kısakürek, Batı medeniyetinin temelinde yer alan felsefe ile Doğu medeniyetinden kabul edilen İslam tasavvuf düşüncesini karşılıklı olarak ele almıştır. Kısakürek'e göre Batı'nın en büyük özelliği, kendi mevcut durumunu aşmak ve ilerlemek adına madde aşkı ile tabiat zevkine yüksek derecede önem göstermesidir. Bu sebepten dolayı da Batı, iç âleme yani bâtına yabancı ve uzak kalmıştır. Tasavvufta ise bunun tam aksine tüm çaba, zâhiri değil bâtını güzelleştirmek adınadır. Böyle temel bir farklılığa sahip iki bakış açısının insana yükledikleri anlam ve sorumluluk da birbirinden farklıdır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İnsan, Hümanizm, Doğu, Batı.

Abstract

Civilizations' understanding of human beings is the most fundamental determinant of other assumptions of that civilization. For this reason, in order to comprehend a civilization, it is important and necessary to first understand where that civilization positions human beings. Eastern and Western civilizations are two comprehensive civilizations that can be considered as larger and more influential than others among the civilizations that have existed throughout history. There are numerous ways in which these two cultures are different from one another in how they see life, existence, people, and knowledge. Under these two broad civilizations, this study focuses on the Islamic Sufism's conception of the human being in Eastern Civilization and the humanist thought in Western

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ay, Kevser. "Necip Fazıl Kısakürek'e Göre Doğu ile Batı Arasında İnsanın Mahiyeti". *Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD)* 2/1 (Haziran 2024), 158-170.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.11622963>

CC BY-NC 4.0 DEED

Civilization The approach of humanist thought and Sufi thought to human beings is analyzed on the basis of Necip Fazıl Kısakürek's work titled Western Contemplation and Islamic Sufism. The study has also been supported with data from other sources to support the idea here. The study is concluded by interpreting the information obtained from the relevant sources in a comparative manner. In this book, Kısakürek discussed philosophy, which is the basis of Western civilization, and Islamic Sufism, which is accepted from Eastern civilization. According to Kısakürek, the most important characteristic of the West is that it attaches great importance to the love of matter and the pleasure of nature in order to overcome its current situation and progress. For this reason, the West has remained alien and distant from the inner realm, that is, the bâtin. In Sufism, on the contrary, all the effort is made to beautify the interior, not the exterior. The meaning and responsibility that these two perspectives, which have such a fundamental difference, attribute to human beings are also different from each other.

Keywords: Sufism, Human, Humanism, East, West.

1. GİRİŞ

Geçmişten bu yana dünya üzerinde bir dönem mevcut olup ömrünü tamamlamış ya da yaşamaya devam eden her medeniyetin bir insan anlayışı vardır. Medeniyetlerin insan anlayışı, o medeniyetin diğer kabullerinin en temel belirleyicisidir. Bu sebeple bir medeniyeti kavrayabilmek için öncelikle o medeniyetin insanı nereye konumlandığını anlayabilmek önemli ve gereklidir. *İnsan*, her türlü kültür, medeniyet, felsefe, din ya da inanışın hem öznesi (inceleyen, değerlendiren, konuşan) hem de nesnesi (incelenen, değerlendirilen, konuşulan) olmuştur. Varlıklar arasında insanın diğer varlıklardan üstünlüğü ise malumdur. Bu üstünlük halinin anlamlandırılışı, bakanın açısına göre farklı boyutlara ulaşmaktadır. Günümüzde ya da tarihin herhangi bir diliminde meydana gelmiş insana dair problemlerin zemininde insanı algılama şeklinin belirleyici bir etkisi vardır. Algılama şekilleri hem kişilerin hem de medeniyetlerin davranış biçimlerini etkilemektedir. Farklı bakış açılarından ikisinin (Doğu - Batı) insana yaklaşımı ve insanı anlama ve anlamlandırma biçimi bu çalışmada ele alınmıştır. Bu iki medeniyet, tarih boyunca var olmuş medeniyetler içinde diğerlerinden daha büyük ve daha etkili olarak kabul edilebilecek kapsamlı iki medeniyettir. Doğu ve Batı Medeniyetinin varlığa, insana, bilgiye ve dolayısıyla hayata bakışı pek çok noktada birbirinden ayrılmaktadır. Bu farklılığın sebepleri dinî, siyâsî, kültürel alanlarda derinlerde yatmaktadır. Muhakkak Doğu ve Batı Medeniyeti çok geniş bir adlandırmadır. Hem coğrafi anlamda hem de düşünsel çeşitlilik bakımından geniş bir bölgeyi ve dünya görüşünü ifade etmektedir. Bu geniş başlıklandırmanın altında bu makalede, Doğu Medeniyeti adı altında İslam tasavvuf anlayışının insan telakkisi, Batı Medeniyetinde ise hümanist düşünce ele alınmıştır.

Bu çalışmanın merkezinde yer alan insan konusu, Batı ve Doğu üzerinden karşılıklı olarak incelenmiştir. Bariz bir farklılığa sahip olduğu fikir ve bilgisiyle yola çıkılan bu çalışmada, Doğu ve Batı ayrımında insanın mahiyeti incelenmiştir. Batıyı temsilen hümanizm anlayışı, Doğuyu temsilen ise İslam tasavvufunun *insan* anlayışı ele alınmıştır. Doğu ve Batı çok geniş bir bakış açısının ifadesi olduğundan bu çalışmada Necip Fazıl Kısakürek'e ait *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu* adıyla kitaplaştırılmış konferans metni esas alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden literatür tarama ile gerçekleştirilen bu çalışmada *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu* adlı kitap merkeze alınmıştır.

Buradaki düşünceyi destekleyici olarak başka kaynaklardan veriler ile çalışma desteklenmiştir. İlgili kaynaklardan elde edilen bilgiler karşılaştırmalı bir biçimde yorumlanarak çalışma sonuçlandırılmıştır.

Necip Fazıl Kısakürek'e ait (ö. 1983) *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu* isimli kitap, 1962 yılının ramazan ayında kendisinin verdiği konferansların 1982'de kitaplaştırılmış şeklindedir. Ölümünden bir yıl önce kitap haline getirilen bu eser, Batı ve Doğunun bakış açısını karşılaştırmalı olarak ortaya koymuş olmasından dolayı önemlidir. Doğu kültüründe doğup yetişen müellifin, bir dönem Fransa'da yaşamışlığıyla edindiği tecrübe ile iki medeniyeti karşılaştırması anlamlıdır. Burada Kısakürek, ilk olarak Batı düşüncesini ele alarak, Batının felsefi görüşlerinden hareketle Batılı bakış açısının temellerini açıklamıştır. İkinci bölümde ise İslam tasavvuf düşüncesinin insan, varlık ve Allah tasavvurunu ele almıştır. Kısakürek, Doğu ile Batı kültürü arasındaki çelişkiyi ele aldığı bu eserinde, "biz kimiz", "kim olmalıyız" gibi soruları kendi varoluşunda hissederek cevaplar aramıştır. Necip Fazıl'ın Doğu ve Batı medeniyetinin yaşam biçimi arasında kaldığı da olmuştur. O, Batının edebiyat, felsefe, bilim gibi noktalardaki büyüklüğünün farkında olarak kendi medeniyetinin mahiyetini anlama gayretindedir.¹

Kitapta en son söylenen netice cümlesini en başa yerleştirerek başlamak istiyoruz. "Batının, bütün eserini sifra indirici eksiği ruh, asıl olarak Doğuda, ahiretin tarlası olan dünya fethine memur akıl da Batıda... Bu iki kutbu birleştirip bir ark lambası parlayışına vücut vermeden, yaşanmaya değer hayatın sırrı ele geçirilemeyecektir."² Peki burada ifade edildiği üzere Batının eksiği olan ruh ile Doğunun sahip olması gereken aklın belirleyicisi insanın konumu nedir? Bu temel sorudan hareketle çalışmada, Doğu ve Batı medeniyetinin insan anlayışının oluşmasında belirleyici etkenler de dikkate alınmak suretiyle konu ele alınmıştır.

Etik Beyan: Bu çalışma, araştırma yöntem ve teknikleri ile tüm etik standartlara uygun bir biçimde kaleme alınmıştır. Makalede sunulan bilgi ve bulgular, dürüstlük ve şeffaflık ilkelerine uygun olarak yazıya geçirilmiştir. Araştırmanın her aşamasında bilimsel bütünlük ve objektiflik göz önünde tutulmuştur. Ayrıca, bu çalışmada kullanılan tüm kaynaklara uygun şekilde atıf verilmiştir. Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

2. BATININ HÜMANİZM DÜŞÜNCESİNİN ARKA PLANI

Bu başlık altında, Batı Medeniyetinde insanın yeri ve konumunu tayin eden düşüncenin altta yatan sebepleri ele alınmıştır. Kısakürek'e göre felsefede hakikat, hiçbir çıkış noktası bulunmadan serbest biçimde aranır. Öncesinde herhangi bir şeye inanmadan hakikati arayıştır felsefe.³ Yani felsefe, inanç temelli bir arayış değildir. Bu arayışta akli rehber alan

¹ Vefa Taşdelen, "Batı Kültürü ve İslam Tasavvufu'nda 'Çifte Kanat' Metaforu", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 66 (2014), 105.

² Necip Fazıl Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu* (İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 2015), 211.

³ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 14.

felsefe her şeye merak, hayret ve kuşku ile yaklaşır. Batı, sahip olduğu Greko-Latin Medeniyetini; Yunan aklı, Roma nizamı, Hristiyanlık ahlak ve hassasiyetinin toplamı şeklinde formülleştirmiştir.⁴ Batı'nın yaşadığı Orta Çağ dönemini Kısakürek, Orta Çağ dehlizinde papazların, selim aklı ve bedahet duygusunu köstekledikleri yobazlık devri olarak nitelendirmiştir. Bu dönemin papaz tipi, insanı Allah adına yargılayan, sorguya çeken, bağışlayan hatta cennet satan bir tiptir. Bu dönemde papazlar, aklı arayış ve buluşların İncil'e aykırı olduğu düşüncesiyle bilimsel buluşlara itiraz etmişlerdir.⁵

Batı, eski Yunan Medeniyetinden aldığı plastisite nokta ve zeminini devamlı korumuştur. O zeminden ötürü devamlı kendi mevcut durumlarını aşmak adına madde aşkı ile tabiat zevki Batının en derin özelliği olmuştur. Bu sebepten dolayı da Batı, iç âleme yani bâtına yabancı ve uzak kalmıştır.⁶ Bu uzak kalışın sebebi olan akılcılığın Batıdaki temsilcilerinin önde gelenlerinden Aristo, esere (tabiata) odaklanır, müessiri aramaz. O, maddeye ve maddenin yapısındaki kanunları keşfe odaklanır. Bu ise Batı düşüncesinde akılcılık, tabiatçılık ve gerçekçilik olarak kendini göstermiştir.⁷

Batılılar 17. asırda akıl ile kalbi barıştırma ve uzlaştırma düşüncesine sahip gibi görünseler de 18. asırda bu düşünce tamamen ortadan kalkarak tümünden inkâr devreye girmiştir. Böylelikle aklın hüküm sürmesinin önüne kilisenin koyduğu tüm kalıpları, itikatları inkâr süreci başlamıştır. Kilisenin tüm dayatmalarını inkâr eden Batılı, hakikati aramanın peşine düşmüştür.⁸ Aydınlanma düşünürleri, erdemli insanların dini düşüncenin öğütlediği üzere bu dünyada yokluk içinde ve de kendisini inkâr eden bir yaşam sürmesine itiraz etmişlerdir. Aydınlanma döneminin düşünürleri mutluluğu, bireycilik ve kişisel çıkar ile gerçekleştirmeyi arzulamışlardır. Majeste, kral ya da soylular bireyin üzerinde etkili ve söz sahibi olmamalıdır. Bunun aksine birey, yönetimin tamamen kendisine bağlı bulunduğu, kendisine hizmet edilmesi gereken en yüce varlık konumundadır. Bundan dolayı da yeni politik düzende, siyasi yöneticilerin görevi, Tanrı'ya ya da hanedanlara hizmet etmek değildir. Yine bu yöneticiler, kişilere dinî ve ahlâkî kurallar da koyamazlar. Onlar yalnızca bireyin menfaatine hizmet etmekle, bireyin yaşama, hürriyet ve mülkiyet haklarını korumakla sorumludurlar.⁹ İfade edilen bu hakları muhafaza edebilmesi için bireyin her türlü batıl inançtan, bilgisizlikten, siyasî tutsaklıklardan kurtularak özgürleşmesi gerekmektedir. Ancak böyle tam bir özgürlüğü yaşayan insan mutlu olabilir.¹⁰ Sınırsız bir özgürlük ile mutluluğu amaçlayan Batı düşüncesinin materyalist anlayışında insan ile hayvanın ortak noktaları öne

⁴ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 17.

⁵ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 41-42.

⁶ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 18.

⁷ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 27.

⁸ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 60.

⁹ Ahmet Cevizci, *Aydınlanma Felsefesi* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 38-39.

¹⁰ Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Elif Erten (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 16.

çıkartılmıştır. Bunun aksine dinde ise insan ile hayvanı birbirinden ayıran hususlar vurgulanmaktadır. Çoğu din ve kültte insan ile hayvanın farkına dikkat çekilmektedir.¹¹

Orta Çağ'ın baskısından kurtulmak isteyen Batılı insan, yeniden doğuş devrine geldiğinde dinin verdiği tümeli sorgulayıp ardından kendi doğrularını inşa etmeye başlamıştır. Kilisenin öğretilerinden kopan Batılı, tümelin bilgisini olağanüstünde değil olağan dünyanın içinde aramaya koyulmuştur. Ardından meydana gelen reform ile beraber kilisenin kendisi üzerinde kurduğu mutlak otoriteyi net bir biçimde reddederek bireysel dindarlığa yönelmiştir. Reformist bu yeni anlayışta insan aklı, din dâhil her şeyin ölçüsü kabul edilmiştir. İnsan, özne konumunda bulunan Tanrı'nın da yerine oturtularak, insan tanrısallaştırılmıştır. Bu ise insanın değerli bir konuma yükselmesine değil aksine değersizleşmesine bir işarettir.¹² Rönesans ve Aydınlanma, Avrupa'nın hem fizikî hem de düşünce açısından gelenekselin ötesine çıktığı insan merkezli dünya görüşünün egemen olduğu bir dönem olmuştur.¹³ Tüm bu süreçlerin ardından Batı, akıl ile maddî düzlemde harikalar yarattığı halde ruhu ihmal eden, nura ulaşamayan ve bu eksik noktasını hissettiği halde keşifleri onu teselli edemeyen bir hal almıştır.¹⁴

Aydınlanma ile birlikte Batı dünyasına hâkim olan modern düşünme biçiminde insan her şeyin belirleyicisi, ölçüsü kabul edilmiştir. Buna ilaveten pozitivistin etkisiyle fen bilimlerinin yöntemi olan beş duyunun şahitliği sosyal bilimlerle din bilimleri de dâhil olmak üzere tüm bilim alanlarında zorunlu kabul edilmiştir. Bu ise laboratuvarda incelenemeyecek gerçeklikleri yok saymayı peşi sıra getirmiştir. Bunun sonucunda önce Batı dünyası ardından o kültürden etkilenen diğer kültürler, bu bakış açısının etik ve din alanındaki sonuçlarını yaşamışlardır. Bu sonuçların en büyüklerinden biri *hümanizm* düşüncesidir.

2.1 Batının Hümanizması

Kısakürek, hümanizmayı Batı'nın en önemli dönüm noktası olarak ifade eder. "Ümen" insanî demektir. Ardından Kısakürek şu değerlendirmeyi yapar: "Ümanist' ne olsa gerek? Bizde her şey satıhtan devşirme olduğu için bunlara 'insaniyetçiler' denilir. Hâlbuki 'ümanist' Eski Yunan ve Latin metinlerini toplayanlar demektir. Gayeleri insanî olduğu için 'ümanist'tirler." Bu cümlelerin ardından yazar, Ümanizmi, Batıya Araplar ile İslam'ın hediye ettiğini dile getirir. Araplar'ın Eski Yunan ve Latin eserleri Arapça'ya tercüme ettiklerinden dolayı Arapça'nın vasıtasıyla Yunan hikmetinin Batı'ya ulaştığını ifade eder.¹⁵ Bu tercüme faaliyetleri Orta Çağ Avrupa tarihinin önemli bir kırılma noktasını oluşturmaktadır. 12 ile 13. yüzyıllarda etkin bir biçimde sürdürülen tercüme çalışmaları ile Avrupalı aydınlar, kadim Yunan bilgeliğini keşfetmişlerdir. Bu aracılıkla, Oryantalistlerin iddia ettiğinin aksine

¹¹ Aliya İzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, çev. Edina Nurikiç (İstanbul: Ketebe, 2022), 81.

¹² Tuncay İmamoğlu, *Modern Batı Düşüncesinin Felsefi Temelleri -Din ve İnsan Algısı Üzerine Bir Değerlendirme-* (İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2022), 15-23.

¹³ İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi -İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş-* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 247.

¹⁴ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 93.

¹⁵ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 43.

Müslüman düşünce adamları, Yunan düşünce mirasının yalnızca muhafaza ve teslimini yapmamıştır. Müslüman düşünürler, kadim Yunan düşüncesini yaratılış ve ahiret düşüncesi etrafında ele alarak teistik metafizik yorum ile yeniden üretmişlerdir.¹⁶

İtalyan Kardinal Bembo (1470-1547), Fransız Rabelais (1494-1553) gibi ilk hümanistlerin kilise üstüne gitmesinin ardından Serveto (1511-1553), Bruno (1548-1600), Campanella (1568-1639), Vanini (1585-1619), Luther (1483-1546) ve Calvin (1509-1564) gibi düşünürler ortaya çıkarak kiliseye karşı aklın ilk hakkını almak için direnişe geçerler.¹⁷ Rönesans isimli bu direniş hareketi, muharref Hristiyanlığın yok saydığı aklın, her alanda ayaklanması, hür insanı yaratma, dini ıslah etme diğer ifadeyle hurafeye karşı aklın intikamını alma hareketidir.¹⁸ Hümanizm, insanın ve insanın özgürlüğünün onaylanması, insan olarak sahip olduğu değer tasdik edilmesidir. Yoksa merhamet, af ya da hoşgörü değildir.¹⁹

Modernitedeki hümanizm düşüncesine göre dünya, Tanrı tarafından yaratılmış olmakla birlikte, artık insanın eline geçmiştir.²⁰ Hümanizm, insanı kendinden başkasına değil, insanı yine kendisine nispet ederek insanı her şeyin dayanağı olarak ele alır. Hümanizmanın Aydınlanma düşüncesine nasıl yansıdığı Kant'ın meşhur Aydınlanma tanımında²¹ göze çarpmaktadır. İnsanın kendi aklını kendisinin kullanarak kendi dışındaki ya da insani olmayan tüm otoriteleri ötelemesi, hümanist düşünceye sahip insanın kendinden başka herhangi bir engelleyici ve yasa koyucu tanımaması demektir. Aydınlanma düşüncesi yönünü ve bakışını tamamen insanüstünden insana, akıl üstünden akla, tabiatüstünden tabiata çevirmiş vaziyettedir.²² Özellikle de Descartes'le birlikte başlayan bu süreçte merkezde Tanrı'nın yer aldığı bir dünya görüşünden merkezde insanın olduğu bir dünya görüşü tesis edilerek varlığa ve insana dair her şeye Tanrı'dan değil insandan hareketle varılmıştır.²³ Yani bu düşüncenin amacı, her şeyi hümanist boyutlara indirgemek, üst düzeydeki ilkeleri hesaba katmamak bir diğer ifadeyle yeryüzünü fethetmek için gökyüzünden yüz çevirmek olmuştur. Bu şekliyle modern insan, hakikat seviyesine yükselmek yerine hakikati kendi seviyesine indirme yoluna gitmiştir.²⁴

Görüldüğü üzere hümanizm ve Aydınlanma, insanı merkeze almakla ilk bakışta insana verilebilecek en büyük değeri vermiş gibi görünmektedir. Meseleye daha derinden bakıldığında ise durum farklılaşmaktadır. Orta Çağ insanına bakıldığında onun da kozmolojik

¹⁶ Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, 132; ayrıca bakınız: Fuat Sezgin, *Bilim Tarihi Sohbetleri*, ed. Sefer Turan (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 41.

¹⁷ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 44-45.

¹⁸ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 48.

¹⁹ İzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 89.

²⁰ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 88.

²¹ "Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır.". Immanuel Kant; "Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt", çev. Nejat Bozkurt, *Toplumbilim Dergisi*, Aydınlanma Özel Sayısı, Sayı: 11, yıl: 2000, 7; Kant, *Seçilmiş Yazılar*, 211.

²² Numan Rakipoğlu, *Seküler Dünya Atlası -Geleneksel Ekol Açısından Modernizm Eleştirisi-* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2011), 105-106.

²³ Latif Tokat, "Modern Batı Dünya Görüşünün Tanrı ve İnsan Tasavvuru Açısından Tahlil ve Eleştirisi", *Bilimname* 34 (2017), 129.

²⁴ René Guénon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. Mahmut Kanık (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 54-55, 120.

ve ontolojik anlamda merkezî olma fikri taşıdığı görülmektedir. Orta Çağ insanının merkezde yer alması ile Aydınlanma insanının merkezde olması birbirinden farklıdır. Orta Çağ insanının merkezde oluşu, onun Tanrı'yla kurduğu ilişkiden kaynaklanırken, Aydınlanma dönemindeki insanın merkezde oluşu ise Tanrı'ya insani ölçülere indirmekten ibarettir. Hâlbuki insan, insan olması yönüyle merkezî bir konum işgal edemez. Çünkü insan hem beşerî hem de beşerî yönünü aşabilen çift yönlü bir yapıya sahiptir. Beşer yönüyle insan, hayvani doğasının sınırsız istekleriyle vardır. İnsanın bu yönü, sahip olabileceğinden daha fazla isteklere sahiptir bu sebeple de devamlı kendisine yapay ihtiyaçlar üretir. Bu insan tatmin olamaz ve devam eden kısır bir döngü yaşar. Seküler bir dünyada insanın bu yönünün kontrol altına alınması, kendi kendisini kontrol etmesi güçtür. İnsanın kendisinin hem yasa koyucu olup hem de bu yasalara uyması zordur. Kişinin kendi ölçülerini ihlal etmesi durumunda devreye giren dış güç, polis ve hümanist yasalarken, geleneksel toplumlarda devreye giren dış güç, vahiy ve Tanrı'dır. İç güç olarak ise insanda yansıyan ilâhî sıfatlar insanı ihlallere karşı engeller. Hümanizm ve Aydınlanma felsefesinde, öz olarak birbirine zıt olan ego ile Tanrı'nın yerini değiştirmeye kalkmak ile hata yapılmıştır. Zira bir otorite reddedildiğinde o boşluğun yerine başka bir otoritenin gelmesi kaçınılmazdır. Hümanizmde ise Tanrı'dan alınan otorite, insanın emrine verilmiştir.²⁵ Kısakürek'e göre ise din bir buluşken felsefe ise hata etmesi mümkün bir arayıştır. Ona göre felsefe serbest bir çaba olup başı ve sonu belirli olmayan bir arayıştır ve bu arayışta birçok duraktan geçer. Felsefe, bu duraklardan geçerken bazılarında tasavvuf ile yaklaşırken bazılarında ise tasavvuftan uzaklaşmaktadır. Ona göre felsefe ile tasavvuf "hikmet" yönüyle birbirine yakınlaşmaktadır.²⁶ O, Batıların maddenin topoğrafyasını, Doğulu yani tasavvuf ehlinin ise ruhun topoğrafyasını ortaya koyduğunu ifade etmektedir.²⁷ Hümanist anlayışı bu şekilde ifade ettikten sonra şimdi tasavvuf düşüncesinin insan anlayışı ele alınacaktır.

3. TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE İNSANIN MAHİYETİ

İslam'da, insanın varlığı parçalı olarak değil, bütünsel biçimde ele alınır. Bu bütüsellik, insanın iç ve dış dünyasını, bireysel ve toplumsal bir varlık olmasını kapsamaktadır.²⁸ İslam düşüncesinin farklı yönlerini oluşturan felsefe, kelimeler ve tasavvufta; insan-ı kâmil anlayışı, farklı insan yorumlarının sistemleştiği ve her alanın kendine has özellik ve terminolojisiyle ortaya konulduğu bir öğreti olmuştur.²⁹ Bu düşünce sistemlerinden tasavvufun, temel meselesi insandır, varılmak istenen amaca (marifetullah) insan üzerinden ulaşılır. Mârifetullahı ulaşma yöntemi mârifetu'n-nefs (insanın kendisini tanıması) ile mümkün olmaktadır. Yani tasavvuf anlayışında insan, kendisinin kemâlini tanıyarak ya da kemâlini gerçekleştirerek Allah'ın mârifetine ulaşabilir. Bu durumu, "Allah'a ulaşan yol,

²⁵ Rakipoğlu, *Seküler Dünya Atlası*, 108-110.

²⁶ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 15.

²⁷ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 164.

²⁸ Hüseyin Atay, "İslâm'da Olgun İnsan (İnsan-ı Kâmil)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (1967), 155.

²⁹ Nejdî Durak, "İslam Düşüncesinde Etik Bir İdeal Olarak İnsan-ı Kâmil Anlayışı", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7/2 (2010), 105.

insandan geçmektedir.” şeklinde de ifadelendirmek mümkündür. Tasavvuf, insanın kemâllîği ya da insanın noksanlığı meselesi üzerine kuruludur denilse herhalde abartı olmayacaktır.³⁰ Bu vurgu, pek çok sufi tarafından yapılmıştır. Şemseddin Sivâsî (ö. 1006/1597)'nin *Gülşen-âbâd* adlı mesnevisinde sufilerin kendisini, dünyayı ve de Allah ile ahireti tanıması olarak açıklanabilecek marifetin ne derece önemli olduğunu görmek mümkündür.³¹

Tasavvuf geleneğinin merkezî konumunda yer alan insan, yalnızca madde ya da mânâdan oluşmuş bir varlık değildir. Maddî yönüyle toprak maddesinden yaratılması sebebiyle süflî iken, Allah'ın ruhundan üflenmesi ve de ondan bir parça taşınması sebebiyle ulvîdir.³² İnsan iki kutupludur. Aşağılaşma konusunda ondan daha aşağısı yokken aynı zamanda yukarıya doğru çıkmada da ondan üstünü yoktur. Kur'an-ı Kerîm'de ki *أَصَلُّ هُمْ بَلِّ* ifadesi de³³ bununla ilgilidir. İnsandaki ruh letafetindeki fazlalıktan ötürü ruh, maddenin kesafetini kendi üzerine çeker. Ruhun latif olmasının önünde madde ise kesafet yani yoğunluk alır. İşte bu insanda iki uç halin meydana çıkmasının sebebidir. Dolayısıyla tasavvufta insanın tüm gayreti, kesiften latife doğru yol almakla ilgilidir.³⁴

İnsanın ulvîliği konusunda “Allah, Âdem'i kendi sûretinde yarattı.” sözü, sûfilerin ısrarla üzerinde durduğu mesele olmuştur. Tasavvufî düşüncede bu söz merkezî bir yere sahiptir. Bu bakış açısında insan, ontolojik düzlemde yalnızca bedene sahip bir varlık olmakla kalmayıp metafizik ve ulûhiyet düzeyinden de bir paya sahiptir.³⁵ Dolayısıyla insan bu yönüyle melekût ve lâhut boyutuna geçebilme kabiliyetine hâiz ulûhiyet ve ubûdiyetin (ilâhîlik ve kulluk) toplandığı tek varlıktır.³⁶ Sûfilere göre kâinattaki varlıklar, Allah'ın sıfatlarından ancak birini veya diğerini aksettirebilirken insan, isimlerin tamamını aksettirme kabiliyetiyle yaratılmıştır. Çünkü insan, ism-i a'zâmın mazharı, Allah'ın sûretinin aynasıdır ki kendinde hem ulvî hem de süflî tüm varlık hakikatlerini cem eder. İnsan, hariçteki âlem-i kübrânın özü ve özeti, küçültülmüş hâli olduğundan ötürü, âlem-i suğrâ/küçük âlem adını almıştır, bunun yanında birtakım mutasavvıflar da asıl insanı büyük âlem ve kâinatı da küçük âlem kabul ederler.³⁷ Canlı cansız tüm var olmuşlar Rabbini tesbih eder ancak insan dışındaki varlıkların Allah'ı takdis ve tesbih etmesi tam değildir. Âleme varlık olarak en son gönderilen insan ise eşyanın eksikliklerini tamamlama görevine sahiptir. İnsan, Allah'ı bilen ve Allah'a ibadet eden sonsuz varlıklardan biridir. Ancak insan, diğer tüm varlıklarda parça halinde bulunan bilgi ve ibadeti bütünlüğe kavuşturarak yetkinleştiren bir varlıktır.³⁸ Bu anlamıyla, Allah'ın kendini

³⁰ Ekrem Demirli, *İslam Düşüncesi Üzerine Söyleşiler ve Konuşmalar* (İstanbul: Sufi Kitap, 2016), 296.

³¹ Fatih Çınar, “Gülşen-Âbâd'da Seyrüsülûk Alegorisi”, *Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD) 1/2* (2023), 271.

³² Ömer Yılmaz, “Tasavvuf Kültüründe İnsan-Dünya İlişkisi”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi 18* (2007), 194.

³³ el-A'râf, 7/179.

³⁴ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 115.

³⁵ Hüseyin Aydın, “İnsanın Varlığı, Konumu ve Nihaî Gayesi”, *Diyanet Aylık Dergi 154* (Ekim 2003), 11.

³⁶ Sadık Kılıç, “Bir Cennet Hayatına Doğru: Akıl ile Kalbin Uzlaşması”, *Diyanet Aylık Dergi 154* (Ekim 2003), 20.

³⁷ Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul: Alfa, 2016), 424.

³⁸ Ekrem Demirli, “Sûfilerin Âlem ve Tabiat Görüşü: Her Şey Tanrı'ya İşâret Eden Canlı Bir Âyettir”, *Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (İstanbul, 2008), 2/71.

bilmeyi arzulanmasıyla ilgili olarak Allah'ın asıl muradı insandan başkası değildir. Varlıklar arasında yalnızca insan, Allah'ın mutlak iyiliğini ve güzelliğini tam anlamıyla kavrayabilir. İnsanın bu ayrıcalığı ise onu hem yüceltmekte hem de onun sorumluluğunu artırmaktadır. İnsan, varlığında potansiyel olarak bulunan bu yetkinliğini kemâl derecesine çıkartma gayretiyle hareket etmelidir. Bunu tam anlamıyla başaranlara insanı- kâmil denilmektedir.³⁹ Bir olgun insan modeli olan insanı-ı kâmil ile Peygamberimiz Hz. Muhammed ve onun manevî mirasına sahip olanları ifade etmektedir. Bu manada insan, Allah'a gerçek anlamda halife olmuş olur.⁴⁰ Bu halifeliği sebebiyle de varlığın esas mertebelerini kendinde toplayan insan konumuna ulaşır.⁴¹

İnsan-ı kâmil kavramını ilk kullanan kişi olduğu ileri sürülen İbnü'l-Arabî'nin eserleri incelendiğinde insan hakikatinin mükemmelliğine yapılan vurgu fark edilmektedir. Ona göre Allah, isimlerinin hakikatini her şeyi kuşatan varlık üzerinde görmeyi isteyerek, âlemi ruhsuz bir ceset ve cilasız bir ayna gibi yaratmıştır. İnsan ise bu aynanın cilâsı, ruhu gibidir.⁴² Onun insan-ı kâmil tanımlamasında "Hakk'ın sûreti" olma tarafı ön plandadır. Tanımdaki kâmil sıfatı, iyi ya da kötü herhangi bir ahlâkî ayırmadan ziyade insanın tüm özelliklerini kapsamaktadır. Yani buradaki kemâllik/yetkinlik, ahlâkî değil ontolojik bir özellik taşımaktadır. İnsan varoluşu itibarıyla kâmidir ki ilâhî ve kevnî özellikler insanda mevcuttur. Kemâllik vasfı burada, varlığın bütün anlam ve özelliklerinin gerçekleştiği insan cinsinin varoluşsal kemâlâtını, her bir insanda kemâlâtın kuvve hâlinde bulunduğunu ifade etmektedir. İnsanın kemâl ve yetkinliğinin diğer bir boyutu ise her bir insanın sahip olduğu kuvve hâlindeki kemâlâtın fiilî hâle getirilmesiyle alakalıdır.⁴³ İnsanın kemâliyle, insan cinsinin ilâhî nitelikleri tecelli ettirebilecek kabiliyete sahip olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴ Kişi, kuvve hâlinde sahip olduğu bu yetenekleri kemâle erdirerek yani fiilî hâle getirerek ahlaklanır. Burada ahlaklanmanın hareket ve eylem ile ilişkisi dikkat çekmektedir.⁴⁵ Dolayısıyla ontolojik olarak insanın kemâli, varoluşun gaye varlığı olmasındadır. İbnü'l-Arabî ile Mevlânâ'ya göre ise insan, âlemdeki canlılar arasında en son zuhura gelen tür olmasına rağmen varoluşun gayesi olma yönünden ilâhî ilmin temel maksadıdır. Tamamlanan her işin mühürlenmesi gibi varoluş süreci de insanın varlık sahnesine çıkışıyla mühürlenmiştir. Buradan bakıldığında insan cinsi insân-ı kâmidir ve varlığın mührüdür. Bu özelliğiyle diğer hiçbir varlığa verilmeyen ilâhî sıfat ve isimlere hilafet edebilme kabiliyeti insana verilmiştir.⁴⁶

³⁹ Kenan Gürsoy, *Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006), 74.

⁴⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto, 2014), 243.

⁴¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2016), 188.

⁴² Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, thk. Ebu'l-A'lâ Afîfî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 48-49.

⁴³ Suad el-Hakîm, *Mu'cemu's-Sûfi* (Beyrut: Dâru'n-Nedre, 1981), 159-160; Osman Nuri Küçük, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsân-ı Kâmil Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 15-16.

⁴⁴ Toshihiko Izutsu, *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*, çev. Ahmed Yüksel Özemre (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 290.

⁴⁵ Ekrem Demirli, *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan* (İstanbul: Alfa, 2017), 203.

⁴⁶ Küçük, *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsân-ı Kâmil Anlayışı*, 352.

İbnü'l-Arabî'den sonra gelen sûfiler ise kemâllığın metafizik yönüyle birlikte özellikle ahlâkî yönünü vurgulamışlardır. Ahlâkî anlamda insanın kemâlâtı, Allah'ın halifesi olması, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanması, sıfatlarıyla muttasıf olması anlamındadır.⁴⁷ Âlemde görülen diğer tüm varlıklar, asıl nüshadan (nüsha-yı kübrâ), çoğaltılmıştır dolayısıyla her şey o insan-ı hakikin (hakikat-i Muhammediyye) açılımından ibarettir.⁴⁸ Buradan hareketle tasavvufta insan, gözle görülemeyen Allah'ın görünen sembolüdür. "Gizli bir hazine olan Allah", varlıklar arasında insanda tecelli etmiştir. İnsan, ilâhî bir ayet olarak kendi varlığında Allah'ın varlığının işaret ve delilini barındırır ve Allah'ın tüm isimlerini yansıtabilecek bir potansiyele sahiptir. İnsan dışındaki diğer varlıklar ise Allah'ın isimlerinden bazılarını yansıtmaktadır.⁴⁹

Kısakürek eserinde, şeriat ile tasavvuf ilişkisini asfalt ve çimen yol üzerinden ifadelendirmiştir. Dağın tepesindeki saraya, ana yol üzerinden bir noktaya kadar varılabilir, ardından çimen patika yoldan devam etmek gereklidir. Ancak bu çimen yol ana caddeden kopuk değildir, onun bir devamıdır. Ana yoldan yani şeriatten ayrılmadan devam eden bir yoldur. Şeriatsız tasavvuf, küfürdür. Tasavvufu tek başına dinin esası kabul eden sahte velilerin yaptıkları ise sadece bir hokkabazlıktır. Şeriatin kabul etmediği, caiz görmediği hiçbir husus hakikat olamaz. Bunun tam karşıt durumu ise "tasavvuf hiçbir şey değildir" söylemidir. Bu ise şeriatin özünü ve ruhunu göremeyip yüzeyde kalmak ve derine inememektir. Dinin esası, yalnızca Allah Rasulü'nün tebliğ ettiği, bu esasın ruhu, özü ve mahremi ise tasavvuftur.⁵⁰

Tasavvuf düşüncesinde üç hakikat kabul edilir. İlki Allah'ın mutlak, faal ve vahit hakikatidir. İkinci hakikat türü, insan dışı âlemlerin kayıtlı, münfail ve sefil hakikatidir. Bu kategori, Allah'ın hakikatine kıyas edildiğinde mutlak değil mukayyet, faal değil münfail, ulvî değil süflîdir. Üçüncü kategorideki insanın hakikati ise mutlaka mukayyet, faal olanla münfail olup ulvî- süflî ve müessir -müteessir arasında yer alan bir hakikattir. İnsan, üst ve alt bu iki hakikat seviyesi arasında olabilme kabiliyetine haizdir. İnsanın sahip olduğu ulviyetinin süfliyetini yenmesi ise Allah'a ermenin yoludur, buna da tasavvuf denilmektedir.⁵¹

İnsanın süflî taraftan ulvî tarafa tekâmül gerçekleştirmesinin yöntemini sunan tasavvuftur. Tasavvufun tekâmül hedef ve görüşü ise Batılı tekâmülcülerin düşüncelerinden bambaşkadır. Batıdaki tekâmül, herhangi bir esasa bağlı değildir. Bu tekâmülün nerede başlayıp nereye varacağı, hangi ölçü ile gerçekleştirileceği ve hangi "vâhid/tek"e doğru ilerleyeceği bilinmemektedir.⁵²

⁴⁷ Süleyman Uludağ, "Kemâl", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/222.

⁴⁸ Mahmud Erol Kılıç, *Sûfi ve Şiir -Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası-* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 21.

⁴⁹ Ömer Yılmaz, *Tasavvuf Bize Ne Söyler?* (İstanbul: Sufi Kitap, 2020), 81.

⁵⁰ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 11-12.

⁵¹ Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 112.

⁵² Kısakürek Batılı tekâmülü *kuru bir tekâmül* olarak vasıflandırır. Kendi üslubunca Kısakürek, Batılı tekâmülün bu halini süt benzetmesiyle ifade eder. Sütün kendi haline bırakıldığında ekşidiğini, aslına bakıldığında bunun da bir tekâmül olduğunu dile getirir. Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*, 112.

Görüldüğü üzere insan, tasavvufî gelenekte önemli bir yer tutar. Tasavvufî terbiye metodunda varılmak istenen maksada (Allah) insandan hareketle varılır. Sadece insan değil, canlı ve cansız her bir varlık, Allah'ın yaratmasından ötürü değerli kabul edilir. Dolayısıyla canlı olsun ya da olmasın her bir varlık kıymetlidir çünkü kâinat, Allah'ın tecelli ettiği bir aynadır. Batının modern bakışında ise insan, tek yönlü (ya maddî ya manevî) bir varlıktır. Hümanist insanda Tanrı'dan alınan otorite, ampirik egonun emrine verilmiştir. Bunun sonucundaysa insan, tanrılaşıma iddiasına girmiştir. Tanrılaşan insan, her türlü kutsal ve dini dışlamış ve her şeyin merkezine kendisini koymuştur. Bu ise insanın kendi varlığını evrendeki diğer varlıklardan üstün görmesine, kendisi dışındaki diğer varlıklara hâkim ve sahip olma isteğiyle hareket etmesine sebep olmuştur. Hümanizm profan, tasavvuf ise kaynağı İslam olan bir yapıya sahiptir. Hümanizmde insan, evrenin merkezine oturtularak hakikatin tek ve değişmez ölçüsü hatta kaynağı kabul edilmektedir. Tasavvufta ise Allah merkezli bir anlayış ile her şey tevhid ilkesinden hareketle yorumlanmaktadır.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Kısakürek, *Batı Tefekkürü ve İslam Tasavvufu*'nda Doğu ve Batı medeniyetinin düşünüş ve davranış kalıplarını ele almıştır. Batı felsefesini tarihen en baştan Rönesans ve Reform devrine kadar ele alan yazar, filozof ve düşünce adamlarının temel iddia ve fikirlerine değinmiştir. Konunun genişliğinden dolayı bunu hızlı bir özet biçiminde gerçekleştiren düşünür, ardından İslam tasavvufuna geçmiştir. Bu bölümde ara ara Batı dünyasına atıf ile yaptığı karşılaştırmalarda Batı ile Doğunun farklı yönlerini vurgulamıştır.

Necip Fazıl'a göre Doğu ve Batı, birinin eksigi diğerinde gizli iki dünyadır. Problem ise, Batı'nın maddî alandaki zaferini kazanmış olmasına rağmen ruhu eksik bırakmasıdır. Doğu ise maddî sefaletinden ötürü madde çelmesi ile savunmasız konuma düşürülmüştür. Doğu'nun aslî rengi ve mutlak vâhidi İslam iken onun da ruhu tasavvuftur.

Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu kitabı tedkik edildiğinde, Batılı anlayış ile İslam tasavvuf anlayışının derin bir farklılık üzerine biçimlendiğini söylemek mümkündür. Bu derin farklılık hiç şüphesiz insan anlayışında da kendini hissettirmektedir. İslam'ın ve tasavvufun insan anlayışı ile Batı'nın hümanist anlayışının uyuştuğunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Çalışma içinde detaylı ifade edildiği üzere, bu iki dünya görüşünün ortaya çıkış amaçları ve temel dinamikleri birbirinden farklılık taşımaktadır.

Batının insan anlayışında "özgür insan" kendisini kısıtlayıp sınırlandıran her türlü bağdan özgürleşmiştir. Bu özgürleşme yalnızca yeryüzü ile de sınırlı kalmamış, özgürleşen insan semâvî bağlarından da kurtulmuştur. Bunun neticesindeyse ulûhiyet rolünü Tanrı'dan alarak yerine kendisini koymuştur. Dolayısıyla hümanizm, şimdilerde yansıtıldığı gibi yalnızca "insancıl" ya da "insan seven" anlamına sahip bir felsefe değildir. Bu felsefenin çıkış noktasına bakıldığında bu husus açıkça anlaşılmalıdır. Bu nokta, Batılı anlayış ile İslam tasavvufunun insanı konumlandırılışında farklılaştığı temel noktadır. İslam tasavvuf düşüncesinde, insan Allah ile bağ kurabilmektedir ve dönüşü de yine Allah'adır. Dünyada

bulunmasının ilahî bir amacı olan insan, Allah'ın koyduğu sınırları dikkate almakla yani Allah'ın istediği vasıfta bir yaşam sürdürmekle sorumludur.

Yazarlık Katkısı

Araştırma tek yazarlı olarak yürütülmüştür.

Etik Kurul Beyanı

Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

İTHAF / DEDICATION / إهداء

Bu makale, İsrail'in Gazze'deki üniversitelere, okullara, hastanelere, mülteci kamplarına, evlere, camilere ve kiliselere düzenlediği vahşi, barbar, insanlık ve hukuk dışı saldırıları nedeniyle hayatını kaybeden bilim insanları, öğrenciler, sağlık çalışanları, din adamları, gazeteciler, bebekler, çocuklar ve masum sivillere ithaf edilmiştir. İsrail'in iki milyondan fazla Gazzeliyi evlerinden ve topraklarından sürgün etmek istemesi insanlık dışıdır. İsrail'in uluslararası hukuka, insan hak ve hürriyetlerine aykırılık içeren tüm işgal ve saldırıları suçtur ve bu nedenle yargılanması gerekmektedir.

This article is dedicated to the scientists, students, health workers, religious officials, journalists, babies, children and innocent civilians who lost their lives as a result of Israel's brutal, barbaric, inhumane and illegal attacks on universities, schools, hospitals, refugee camps, homes, mosques and churches in Gaza. Israel's attempt to expel more than two million Gazans from their homes and lands is inhumane. All Israeli occupations and attacks that violate international law, human rights and freedoms are crimes and therefore Israel must be prosecuted.

هذه المقالة موجهة إلى العلماء والطلاب وعاملين في مجال الصحة ورجال الدين والصحفيين والرضع والأطفال والمدنيين الأبرياء الذين فقدوا حياتهم بسبب الهجمات الوحشية واللاإنسانية وغير القانونية التي شنتها إسرائيل على الجامعات والمدارس والمستشفيات ومخيمات اللاجئين والمنازل والجوامع والكنائس الموجودة في غزة. فما تريده إسرائيل من نفي وتهجير أكثر من مليوني فلسطيني من أراضيهم ومنازلهم هو أمر غير إنساني. إن كافة ما تفعله إسرائيل من هجمات تنتافي مع حقوق الإنسان والحريات والقانون الدولي هي جرائم ولهذا السبب يجب محاكماته

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Atay, Hüseyin. "İslâm'da Olgun İnsan (İnsan-ı Kâmil)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (1967), 155-171.
- Aydın, Hüseyin. "İnsanın Varlığı, Konumu ve Nihâî Gayesi". *Diyanet Aylık Dergi* 154 (Ekim 2003), 10-13.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto, 6. Baskı., 2014.
- Cevizci, Ahmet. *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 3. Basım, 1999.
- Çınar, Fatih. "Gülşen-Âbâd'da Seyr ü Sülûk Alegoris". *Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (DASAD)* 1/2 (Dec.2023), 247-276. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10262742>
- Demirli, Ekrem. *İslam Düşüncesi Üzerine Söyleşiler ve Konuşmalar*. İstanbul: Sufi Kitap, 2016.
- Demirli, Ekrem. *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*. İstanbul: Alfa, 2017.
- Demirli, Ekrem. "Sûfîlerin Âlem ve Tabiat Görüşü: Her Şey Tanrı'ya İşâret Eden Canlı Bir Âyettir".

- Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 2/67-72. İstanbul, 2008.
- Durak, Nejdet. "İslam Düşüncesinde Etik Bir İdeal Olarak İnsan-ı Kâmil Anlayışı". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7/2 (2010), 105-124.
- Fromm, Erich. *Psikanaliz ve Din*. çev. Elif Erten. İstanbul: Say Yayınları, 6. Baskı., 2019.
- Guénon, René. *Modern Dünyanın Bunalımı*. çev. Mahmut Kanık. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Gürsoy, Kenan. *Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?* İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2006.
- Hakîm, Suad. *Mu'cemu's-Sûfi*. Beyrut: Dâru'n-Nedre, 1981.
- Izutsu, Toshihiko. *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar*. çev. Ahmed Yüksel Özemre. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 4. Basım., 2005.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn. *Fusûsu'l-Hikem*. thk. Ebu'l-A'lâ Affî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- İmamoğlu, Tuncay. *Modern Batı Düşüncesinin Felsefi Temelleri -Din ve İnsan Algısı Üzerine Bir Değerlendirme-*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2022.
- İzetsbegoviç, Aliya. *Doğu Batı Arasında İslam*. çev. Edina Nurikiç. İstanbul: Ketebe, 11. Basım, 2022.
- Kalın, İbrahim. *Ben, Öteki ve Ötesi -İslâm-Batı İlişkileri Tarihine Giriş-*. İstanbul: İnsan Yayınları, 6. Basım, 2016.
- Kılıç, Mahmud Erol. *Sûfi ve Şiir -Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası-*. İstanbul: İnsan Yayınları, 11. Basım, 2014.
- Kılıç, Sadık. "Bir Cennet Hayatına Doğru: Akıl ile Kalbin Uzlaşması". *Diyanet Aylık Dergi* 154 (Ekim 2003), 20-23.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 23. Basım, 2015.
- Köprülü, Mehmet Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa, 2. Baskı., 2016.
- Küçük, Osman Nuri. *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsân-ı Kâmil Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Rakipoğlu, Numan. *Seküler Dünya Atlası -Geleneksel Ekol Açısından Modernizm Eleştirisi-*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2011.
- Sezgin, Fuat. *Bilim Tarihi Sohbetleri*. ed. Sefer Turan. İstanbul: Pınar Yayınları, 8. Basım, 2019.
- Taşdelen, Vefa. "Batı Kültürü ve İslam Tasavvufu'nda 'Çifte Kanat' Metaforu". *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 66 (2014), 103-116.
- Tokat, Latif. "Modern Batı Dünya Görüşünün Tanrı ve İnsan Tasavvuru Açısından Tahlil ve Eleştirisi". *Bilimname* 34 (2017), 121-143.
- Uludağ, Süleyman. "Kemâl". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/222. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2. Baskı., 2016.
- Yılmaz, Ömer. *Tasavvuf Bize Ne Söyler?* İstanbul: Sufi Kitap, 1. baskı., 2020.
- Yılmaz, Ömer. "Tasavvuf Kültüründe İnsan-Dünya İlişkisi". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 18 (2007), 191-203.